

مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم اجتماعی

تألیف:

دکتر بهروز نبوی

نشر دیدار

سرشناسه : نبوی، بهروز، ۱۳۱۶ -
 عنوان و نام پدیدآور : مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم اجتماعی / تألیف بهروز نبوی.
 مشخصات نشر : تهران: دیدار، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری : ز، ۲۸۷ ص.
 شابک : 978-600-104-103-7
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا.
 یادداشت : چاپ قلی، کتابخانه فروردین، ۱۳۷۳.
 یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.
 موضوع : علوم اجتماعی - تحقیق.
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۳ ۳۷/۴۶۳
 رده‌بندی دیویی : ۳۰/۷۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۱۵۵۶۹

نشر دیدار

www.didarbook.com

info@didarbook.com

مقدمه‌ای بر

روش تحقیق در علوم اجتماعی

تألیف:

دکتر بهروز نبوی

چاپ اول ناشر، زمستان ۱۳۹۳

۱۰۰۰ نسخه

چاپ شاهین، صفافی امیر

حق هرگونه چاپ و انتشار محفوظ است.

مرکز پخش:

کتاب دیدآور

خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان روانمهر، پلاک ۸۴، ساختمان دیدآور، طبقه اول

تلفن: ۶۶۹۵۴۷۴۸ (۸ خط) - تلفکس: ۶۶۹۶۱۷۴۸

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال

مقدمه‌ای بر چاپ اول کتاب

پیشگفتار

بر آنان که با کارهای علمی آشنايند و اهميت تحصيلات دانشگاهي را نيك مي‌دانند، پوشيده نيست كه نخستين گام آموزش در دانشگاه با فراگرفتن شيوه‌هاي تحقيق علمي آغاز مي‌گردد؛ و در اين مكتب است كه دانشجو با آشنائي به روش علمي تحقيق، و بنا به فرصت و سليقه خود، و با راهنمائي استادان امكان مي‌يابد تا از درياي پيكران نوشته‌هاي علمي و تحقيقي ديگران بهره‌گيرد. بهمين سبب، در مغرب زمين در زمينه هر يك از مباحث روش علمي تحقيق، صدها كتاب و مقاله تأليف و تدوين گرديده است كه استفاده از آنها محقق را در انجام دادن تحقيقات خود ياري دهد، و كار وي را در اين امر مهم - يعني دست يازي به تحقيق علمي - آسان سازد.

استفاده از شيوه‌هاي تحقيق در قلمرو علوم اجتماعي و انساني گرچه از قديم‌الايام مورد توجه علما و دانشمندان بوده است، از اوائل قرن بيستم ميلادي به صورت علمي مصداق يافته است. طي هفتاد سال اخير صاحب نظران و محققان اين علوم، كتب و مقالات متعددي در زمينه‌هاي مختلف تحقيق در علوم اجتماعي تدوين و تأليف کرده‌اند؛ و هر روز كه مي‌گذرد مقالات و مطالب جديدي به اين مجموعه افزوده مي‌شود.

متأسفانه، در ايران، بكار بستن روشهاي علمي تحقيق، بخصوص استفاده از اين روشها در بررسي مسائل اجتماعي سابقه زيادي ندارد. بهمين سبب، منابعي نيز كه از طرف محققان و مؤلفان درباره روش علمي تحقيق در علوم اجتماعي طبع و نشر گرديده، اندك است. شايد اغراق نباشد اگر گفته شود كه كتاب «فلسفه علمي» فليسين شاله، كه توسط دانشمند و فاضل گرانمايه جناب آقاي دكتور يحيي مهدوي بزبان فارسي برگردانده شده، اولين كتابي است كه

راهنمای پژوهشگران فارسی زبان قرار گرفته است. در این اواخر نیز تعدادی انگشت شمار کتاب و مقاله در این زمینه تألیف یا ترجمه گردیده است که باید بر آنها ارجحی فراوان نهاد. لکن، این کوشش اندک، هر قدر گرانقدر که باشد، نتوانسته است نه از نظر کیفی و نه از لحاظ کمی پاسخگوی نیاز بسیار دانش عصر ما گردد. بسیار لازم است که هر چه بیشتر استادان ذیصلاح در این رهگذر گام پیش نهند و مطالبی در مباحث مختلف روش علمی تحقیق - چه در علوم مثبت و چه در علوم اجتماعی - فراهم آورند و در اختیار دانش پژوهان قرار دهند. آنچه در این مجلد آمده - همانطور که از عنوان آن پیداست - مجموعه‌ای کامل درباره روش علمی تحقیق نیست، بلکه فقط کوششی است در معرفی اصول و مفاهیم روش علمی تحقیق، آنهم به ایجاز و اختصار. این کتاب مختصر در حد ۲ واحد درس دانشگاهی (دو ساعت در هفته در یک نیمسال تحصیلی) تدوین یافته است و با تجربه‌ای که نگارنده در چند سال تدریس در مؤسسات دانشگاهی داشته، کوشش شده است تا در تنظیم مطالب، سادگی لازم و مورد علاقه دانشجویان را رعایت نماید. باشد که این مختصر مشوقی مؤثر برای دانشجویان عزیز کشورمان گردد، و در آنان شوق استفاده از روش‌های علمی تحقیق و بطور کلی عشق به تحقیق و تفکر علمی را برانگیزد. امید است در مجلدات بعدی این کتاب، هر یک از ابواب و مسائل مطروحه در این مجلد، بطور جداگانه و به تفصیل مورد بحث و مذاقه قرار گیرد.

بهر روز نبوی

تهران، شهریور ماه ۱۳۵۰

جای بسی خوشوقتی است که این کتاب در دوده‌ی اخیر تا این اندازه مورد استقبال اساتید محترم دانشگاهها و مؤسسات عالی آموزشی قرار گرفته، و مدد رسان دانش‌پژوهان و دانشجویان در زمینه‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی بوده است.

با توجه به رشد و گسترش بی‌سابقه مکاتیب و مباحث مختلف علوم رفتاری در چند دهه گذشته، نیاز به دانستن شیوه‌های علمی تحقیقات اجتماعی بیش از پیش مطمح نظر صاحب‌نظران و محققان قرار گرفته است. کتاب حاضر خوشبختانه می‌تواند از نظر بکار بستن شیوه‌های علمی تحقیق نیازهای اصولی و مقدماتی محققان را در زمینه‌های متعدد علوم اجتماعی برطرف نماید، و آنانرا در مراحل مختلف تحقیق یاری رساند. بدیهی است در مراحل عالی تحقیق، علاوه بر بکار بستن اصول مورد بحث این کتاب، دانستن شیوه‌های پیشرفته آماری و کامپیوتری می‌تواند محققان را در وصول به نتایج جامع‌تر و دقیقتر علمی مدد دهد، و در توسعه و رشد یافته‌های علمی کمک مؤثری باشد.

مؤلف برخود لازم دانست که علاوه بر تجدید نظر کلی در مباحث مختلف متون اصلی، با اضافه کردن مبحث کوتاهی در زمینه رعایت اصول اخلاقی در تحقیقات اجتماعی، که اخیراً سخت مورد توجه پژوهندگان علوم انسانی قرار گرفته است، در تکمیل این کتاب بکوشد. باشد که محققان ایرانی نیز در کوشش‌های ارزنده‌شان بدین مهم توجه نمایند، و نتیجه تحقیقاتشان را با در نظر گرفتن حرمت انسانی و با رعایت اصول اخلاقی لازم در این زمینه، به رشته تحریر درآورند.

مؤلف همچنین برخود لازم می‌داند که از کلیه اساتید محترم و دانشجویان رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی که در سنوات اخیر به تدریس و تحصیل این کتاب همت گماشته‌اند، بدینوسیله سپاسگزاری نماید.

بهار ۱۳۷۳

فهرست مندرجات

فصل اول: کلیات

۱	هدف از مطالعه روش تحقیق
۵	تعریف علم
۵	روش بدیهی پنداری
۶	روش بیرونی محض
۶	روش از پیش فائسته یا آزاد از تجربه
۶	روش علوم
۹	روش علمی تحقیق
۱۰	قاعده واقعیت‌نگری
۱۰	قاعده تجاهل
۱۱	قاعده قضاوت عینی
۱۱	تعیین امر اجتماعی
۱۲	اصل کل عناصر بهم پیوسته
۱۲	طبقه‌بندی علوم
۱۳	طبقه‌بندی فلسفه از نظر ارسطو
۱۳	طبقه‌بندی علوم از نظر فرانسیس بیکن
۱۴	طبقه‌بندی علوم از نظر اگوست کنت
۱۵	طبقه‌بندی علوم از نظر آمپر
۱۷	طبقه‌بندی علوم از نظر هربرت اسپنسر
۱۸	طبقه‌بندی دانش بشری از نظر ملویل دیوئی
۱۹	تعریف علوم اجتماعی

۲۳	روش تحقیق در علوم اجتماعی
۲۴	رعایت اصول اخلاقی در تحقیقات اجتماعی و تهیه گزارش

فصل دوم: اصول برنامه تحقیق

۲۹	تعریف مسأله
۳۳	شناخت مسائل
۳۴	منابع مسائل تحقیق
۳۴	دولتها
۳۵	دانشگاهها و مؤسسات آموزشی
۳۷	مؤسسات خصوصی و غیردولتی
۳۷	مؤسسات تحقیقات
۳۹	ملاک انتخاب مسائل تحقیق
۳۹	خودداری از تکرار نالازم و وفاداری به تحقیقات دیگران
۴۰	اهمیت مسأله تحقیق و ارزش ارائه آن
۴۱	علاقه مندی، کنجکاوی و کشش علمی
۴۱	آموزش، شرایط و کیفیات شخصی
۴۱	فراهم بودن اطلاعات و روش مطالعه
۴۲	وجود وسایل مورد لزوم و مناسب بودن شرایط کار
۴۲	امکان همکاری و تعاون
۴۳	مخارج تحقیق و استفاده های احتمالی
۴۳	مشکلات، موانع، اتفاقات و خسارات احتمالی
۴۴	عامل زمان
۴۴	احتیاجات تحقیق
۴۴	منابع مالی
۴۵	نیروی انسانی

فصل سوم

عناصر اصلی روش علمی تحقیق

۴۷	تئوری
۴۸	حقیقت و واقعیت
۵۰	نقش تئوری
۵۱	نقش حقایق و واقعیات
۵۳	مبانی غیر علمی علم
۵۴	فرضیه
۵۵	منابع تهیه فرضیه
۵۶	مشخصات یک فرضیه خوب
۵۷	اصل کلی
۵۸	ارزشهای شخصی

فصل چهارم: طرحهای تحقیق

۶۱	تعریف و اصول طرحهای تحقیق
۶۱	تعریف طرح تحقیق
۶۲	هدف طرح تحقیق
۶۲	تهیه و تنظیم بهترین روش برای حل مشکلات
۶۳	کنترل عوامل خارجی
۶۳	انواع طرح تحقیق
۶۳	تحقیق بر مبنای اطلاعات قبلی
۶۵	تحقیقات بر مبنای اطلاعات تاریخی
۶۶	هدف مطالعه تاریخی
۶۷	شرایط لازم در جمع آوری مطالب تاریخی
۶۸	منابع تاریخی

۶۸	منابع نوشته
۶۸	منابع شفاهی
۶۹	منابع هنری
۶۹	وسایل مادی
۶۹	منابع سمعی و بصری
۶۹	منابع ساختمانی
۶۹	تحقیق بر مبنای اطلاعات آماری
۷۰	آمار مورد استفاده به چه منظوری کسب شده است؟
۷۰	چه منابعی اطلاعات آماری را تهیه کرده است؟
۷۱	آیا تغییراتی در اطلاعات حاصل رخ نداده است؟
۷۲	اطلاعات آماری با چه روشی بدست آمده است؟
	آیا می توان اطلاعات آماری را بدون تعبیر و تفسیر
۷۲	مورد استفاده قرار داد؟
۷۳	آیا می توان بتمام مطالب آماری اعتماد کرد؟
۷۳	تحقیقات تجربی و آزمایشی
۷۴	انواع طرح تحقیق تجربی
۷۴	متد انفرادی
۷۴	متد گروهی
۷۴	متد دوگروهی (نوع اول)
۷۵	متد دوگروهی (نوع دوم)
۷۶	تحقیق از راه بررسی
۷۶	تحقیق از طریق پرسشنامه
۷۶	تحقیق از طریق مصاحبه
۷۶	تحقیق از طریق مشاهده
۷۷	گزارش تحقیق

فصل پنجم: مراحل روش علمی تحقیق

۸۱	طرح مسأله
۸۱	انتخاب مسأله
۸۲	اهمیت مسأله
۸۲	هدف انتخاب مسأله
۸۳	امکان مطالعه
۸۴	امکان بکار بردن روش علمی
۸۴	فراهم بودن اطلاعات مورد نیاز
۸۵	فراهم بودن بودجه کافی
۸۶	فراهم بودن نیروی انسانی لازم
۸۶	فراهم بودن وسایل تحقیق
۸۷	محدود بودن موضوع مورد مطالعه
۸۸	پیش‌بینی و از بین بردن موانع و مشکلات
۸۸	تعریف و تشریح مسأله
۸۹	مطرح کردن مسأله بصورت سؤال
۸۹	تعریف واژه‌های بکار رفته
۸۹	تعیین حدود مسأله مورد مطالعه
۹۰	بیان و تشریح روابط علت و معلول بین متغیرها
۹۰	سابقه تاریخی موضوع مورد مطالعه
۹۱	ذکر مطالعات قبلی مربوط به موضوع تحقیق
۹۲	عامل زمان و مکان
۹۲	عامل زمان
۹۳	عامل مکان
۹۳	تهیه و تنظیم فرضیه
۹۴	تهیه فرضیه

- ۹۴ فرضیه مبهم و گنگ نباشد
- ۹۵ واژه‌های بکاررفته در فرضیه، تعریف و تبیین شده باشد
- ۹۵ فرضیه غیر عملی نباشد
- ۹۶ فرضیه حتی‌الامکان بر مبنای واقعیات قبلی بیان شده باشد
- ۹۶ بکاربردن فرضیه
- ۹۷ جمع‌آوری اطلاعات
- ۹۸ طبقه‌بندی اطلاعات بدست آمده
- ۹۹ طبقه‌بندی اسمی یا گروهی
- ۱۰۱ طبقه‌بندی ترتیبی
- ۱۰۲ طبقه‌بندی فاصله‌ای
- ۱۰۳ طبقه‌بندی کسری
- ۱۰۴ مطالعه اطلاعات و تشخیص روابط علت و معلول
- در مطالعه و تجزیه و تحلیل مطالب، محقق نباید تحت تأثیر
- ۱۰۴ علائق شخصی باشد.
- ۱۰۵ مطالعه و تجزیه و تحلیل اطلاعات بر مبنای هدف تحقیق باشد
- ۱۰۹ تعیین اعتبار و نقد فرضیه‌ها
- ۱۰۹ گزارش نتیجه تحقیق

فصل ششم: روشهای جمع‌آوری اطلاعات

- ۱۱۱ جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده
- ۱۱۳ عوامل مؤثر در مشاهده
- ۱۱۳ تمایلات شخصی
- ۱۱۵ زیرکی و تیزهوشی
- ۱۱۵ عوامل فرهنگی
- ۱۱۷ حدود اطلاعات و زمینه قبلی محقق
- ۱۱۷ هدف تحقیق در مشاهده

۱۱۸	انواع مشاهده
۱۱۹	مشاهده ساده یا کنترل نشده
۱۱۹	با شرکت فعال مطالعه کننده در وضع اجتماعی مورد مطالعه
۱۱۹	بدون شرکت فعال مطالعه کننده در وضع اجتماعی مورد مطالعه
۱۲۱	مشاهده سیستماتیک و کنترل شده
۱۲۱	مزایا و معایب روش مشاهده
۱۲۱	مزایای روش مشاهده
۱۲۳	معایب روش مشاهده
۱۲۴	نکات لازم در روش مشاهده
۱۲۷	جمع آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه
۱۲۸	طرحهای مختلف پرسشنامه
۱۲۸	پرسشنامه عادی
۱۲۹	پرسشنامه بانام
۱۲۹	پرسشنامه بی نام
۱۲۹	فهرست سؤالات
۱۳۲	راهنمای مصاحبه
۱۳۳	شرایط تهیه و تنظیم پرسشنامه
۱۳۶	مطالعه مقدماتی بمنظور تصحیح و تکمیل پرسشنامه
۱۳۸	پخش و توزیع پرسشنامه
۱۴۰	جمع آوری اطلاعات از طریق روش مصاحبه
۱۴۲	مزایای روش مصاحبه بر روش پرسشنامه
۱۴۳	محدودیتهای روش مصاحبه
۱۴۴	اهم نکاتی که در مصاحبه باید رعایت شود
۱۴۷	جمع آوری اطلاعات از طریق روش آماری
۱۴۸	قابلیت توصیف
۱۴۸	عمل استقراء

- ۱۴۸ طرق مختلف جمع‌آوری مطالب آماری
- ۱۴۹ روش سرشماری یا مطالعه کل جامعه
- ۱۴۹ اطلاعات آماری از طریق روش نمونه‌گیری
- ۱۵۱ مزایای روش نمونه‌گیری بر روش سرشماری
- ۱۵۱ عامل مدت یا زمان
- ۱۵۱ عامل مکان
- ۱۵۱ عامل اقتصادی
- ۱۵۱ عامل انسانی
- ۱۵۲ کنترل
- ۱۵۲ معایب روش نمونه‌گیری
- ۱۵۲ صحت اطلاعات
- ۱۵۲ مطالعه جزء و مطالعه کل
- ۱۵۳ جمع‌آوری اطلاعات از طریق روش تاریخی
- ۱۵۴ انتخاب مسأله تاریخی
- ۱۵۵ نحوه استفاده از منابع تاریخی
- ۱۵۶ جمع‌آوری اطلاعات از طریق روش تجربه و آزمایش
- ۱۵۶ روش جمع‌آوری مطالب
- ۱۵۷ روش مشاهده
- ۱۵۷ روش پرسشنامه
- ۱۵۸ روش صوتی
- ۱۵۸ روش عکسبرداری
- ۱۵۸ درجه اعتماد نسبت به مطالب جمع‌آوری شده
- آیا شخص مورد مطالعه در حالت عادی تحت
- ۱۵۹ تجربه قرار گرفته است؟
- آیا افرادی که مورد تجربه قرار می‌گیرند، در
- ۱۵۹ شرایط محیطی یکسان مطالعه می‌شوند؟

آیا تعداد نمونه قابل اعتمادی برای آزمایش

۱۶۰ انتخاب شده است؟

۱۶۱ آیا مطالب با دقت ثبت و ضبط شده است؟

۱۶۱ جمع آوری اطلاعات از طریق روش برون فکنی

۱۶۳ تعریف روش برون فکنی

۱۶۵ روش رورشاخ

۱۶۶ روش T.A.T.

۱۶۶ روش T.H.P.A.T.

۱۶۷ عروسک بازی

۱۶۸ کشیدن اشکال

۱۶۸ روابط بین لغات

۱۶۹ تکمیل جملات

۱۶۹ تکمیل داستان

۱۷۱ جمع آوری اطلاعات از طریق مطالعه موارد خاص

۱۷۳ جمع آوری اطلاعات از طریق روش جامعه سنجی

۱۷۷ جمع آوری اطلاعات از طریق استفاده از کتابخانه

۱۷۸ آنچه که از کتابخانه باید بدانیم

۱۷۹ آشنائی با روش کتابداری

۱۸۳ انواع کاتولگهای کتاب

۱۸۴ کتابهای عمومی

فصل هفتم : اندازه گیری

۱۹۴ قابلیت اعتماد علمی

۱۸۴ آزمایش مجدد

۱۹۴ چند فرمی

۱۹۵ ارزش علمی

۱۹۵	ارزش منطقی
۱۹۶	اظهار نظر گروهی
۱۹۶	مراجعه به موارد مشابه قبلی

فصل هشتم

	طرز تهیه و نوشتن گزارش تحقیق یا کتاب
۱۹۷	طرز تنظیم گزارش تحقیق یا کتاب
۲۰۳	طرز نوشتن گزارش تحقیق
۲۱۵	کنترل و انتقاد مراحل تحقیق
۲۱۵	سؤالات مربوط به تشکیل گروه تحقیق
۲۱۶	سؤالات مربوط به تحقیقات مقدماتی
	سؤالات مربوط به هر یک از آزمایشهای
۲۱۷	مقدماتی طرح و طرح نهائی
۲۱۸	سؤالات مربوط به اندازه گیری، آمارگیری و آزمایش
۲۱۹	سؤالات مربوط به استخراج آمار و تهیه جداول نهائی
۲۱۹	سؤالات مربوط به بررسیهای گرافیکی و محاسبات مقدماتی
۲۱۹	سؤالات مربوط به تعبیر نتایج به دست آمده
۲۲۰	سؤالات مربوط به تهیه گزارش

ضمائم

۲۲۱	ضمیمه شماره ۱: نمونه یک پرسشنامه تحقیق
۲۳۰	ضمیمه شماره ۲: استفاده از آمار در تحقیق
۲۳۱	نتایج برداشتهای آماری - معدل و انواع آن
۲۳۲	معدل حسابی
۲۳۲	میان

۲۳۳	نما
۲۳۳	معدل هندسی
	موارد استفاده از معدل در علوم اجتماعی و امور
۲۳۴	مربوط به مدیریت
۲۳۴	تعمیم
۲۳۴	مقایسه گروههای مختلف
۲۳۴	وضع توزین معیارها و استانداردها
۲۳۵	پیش بینی و طرح برنامه
۲۳۶	نمایش آماری نتیجه تحقیق
۲۳۶	منحنی
۲۳۷	نمودارهای استوانه ای عمودی
۲۳۸	نمودارهای استوانه ای افقی
۲۳۹	نمودارهای استوانه ای دو طرفه
۲۴۰	نمودارهای چند استوانه ای
۲۴۳	نمودار دایره ای
۲۴۴	نمودار نقشه ای
۲۴۸	نمودار تصویری
۲۴۸	روشهای نمونه گیری
۲۵۰	انواع روشهای نمونه گیری و شرایط آن
۲۵۱	نمونه گیری اتفاقی ساده
۲۵۲	نمونه گیری اتفاقی سیستماتیک
۲۵۳	مزایای روشهای سیستماتیک بر روش ساده
۲۵۴	نمونه گیری از طریق طبقه بندی با قشر بندی
۲۵۵	نمونه گیری منطقه ای یا ناحیه ای
۲۵۵	نمونه گیری خوشه ای
۲۵۶ - ۲۷۱	فهرست الفبائی